

ZBORNIK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILACKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA

A JUGOSZLÁV NÉPEK NÉPFELSZABADÍTÓ HÁBORÚJÁRA VONATKOZÓ DOKUMENTUMOK ÉS ADATOK GYŰJTEMÉNYE

A Jugoszláv Hadsereg Hadtörténelmi Intézetének kiadása, Belgrád, 1949.

Ma már aligha lehet kétségbevonni azt a nagy szerepet amelyet a partizánmozgalmak játszottak a második világháború történetében. A szovjet, jugoszláv és francia partizánok hősie harca Európában, a távolkeleti partizánok japánellenes küzdelmei beszédesen bizonyítják a partizánmozgalmak jelentőségét, s egyben azt is, hogy tanulmányozásukkal foglalkoznunk kell.

Az európai partizánmozgalmak között az egyik legtekintélyesebb helyet a jugoszláv népek felszabadító harca foglalja el. E tények igen alapos okai vannak. Alig néhány hónappal azután, hogy a burzsoá Jugoszlávia vezető politikai és katonai köreinek árulása folytán a fasisztáknak pár nap alatt sikerült teljes egészében megszállniok az országot, a Jugoszláv Kommunista Párt vezetésével Jugoszlávia népei felkeltek s fegyveres harcot indítottak a betolakodó hódítók ellen. Ez a harc rövidesen olyan méreteket öltött, hogy komolyan veszélyeztette nemcsak az országot megszállva tartó fasiszta katonai erők létét, hanem az olaszországi és görögországi utánpótlás útvonalait is. Ám hiába próbálták a fasiszták 1941—1944 között *hét* nagy offenzívában, egyre nagyobb tűzérségi, páncélos és légi erők bevetésével, német és olasz hadosztályok mozgósításával, az összes jugoszláviai quisling-csapatok: usztasák, csetnikek, Nédics és Ljotics hívei támogatásával megsemmisíteni a partizáncsapatokat. A népfelszabadító mozgalom egyre nőtt és erősödött és a kezdetben még néha elszigetelten működő partizáncsapatok hamarosan már egy egész Jugoszláviára kiterjedő közös főparancsnokság irányításával, komoly regulális hadsereg színvonalán végzik nagyszabású hadműveleteiket a fasiszta erők ellen.

Ez a tény már önmagában is elég volna, hogy bizonyítsa a jugoszláv népfelszabadító mozgalomnak a többi európai partizánmozgalom-

tól elütő, sajátos jellegét. Bármennyire nagy volt is arányaiban a szovjet partizánmozgalom, tevékenysége elsősorban mégis csak hírszerzésre, felderítésre, szabotázs- és diverzánsakciók lebonyolítására irányult, s önálló nagyszabású *katonai* hadműveleteket csak kivételes esetben hajtott végre az ellenséges területen (és ez is volt a feladata; a katonai hadműveletek a reguláris Vörös Hadsereg hatáskörébe tartoztak). A francia, cseh és a többi nyugati partizánmozgalmakat döntően az illegális földalatti tevékenység jellemezte. A bolgár partizánok ténykedése csak a háború utolsó szakaszában vett nagyobb lendületet. Egyedül a jugoszláv partizánmozgalomnak volt Európában elsősorban és döntően katonai jellege s egyedül ez a mozgalom volt képes a fasiszta háterszágban önálló, nagy hadműveleteket végezni, több hadosztálynyi német és olasz erőt lekötni, és sikeresen felvenni velük a harcot.

Am a jugoszláv népfelszabadító mozgalomnak a katonai jelleg mellett (és részben ebből kifolyólag) volt még egy másik sajátos jellemvonása is: saját forradalmi államiság, államapparátus, gazdasági és közélet kialakítása a mozgalom fejlődése folyamán. Ahhoz, hogy a népfelszabadító hadsereg óriási katonai sikereit elérhesse, bázisra, háttérországra, ellátásra volt szüksége. Hadműveletei során a népfelszabadító hadsereg jelentős területeket szabadított fel vagy tartott ellenőrzés alatt (1942 után a felszabadított terület, hozzávetőlegesen, soha nem volt kisebb Jugoszlávia egész területének 30—40 százalékánál!), s ezeken a területeken a párt azonnal megszervezte az államigazgatási funkciót betöltő népbizottságokat, s ezeken keresztül a hadsereg és a polgári lakosság céljait szolgáló termelést is. A felszabadított területekre támaszkodva, ez az államapparátus, a párttal és a népfelszabadító hadsereggel együtt, kiterjesztette tevékenységét az ellenőrzött és a fasiszták által megszállt területekre is. Micsoda erőt jelentett és mekkora jelentőségű volt ez az állam az államban, azt legjobban az olyan tények bizonyítják, mint pl. az, hogy 1941-ben a szerbiai partizán csapatokat saját uzsicei fegyvergyáruk látja el puskával és tölténnyel, vagy hogy 1942 tavaszán, a legnagyobb német sikerek idején, a fasiszta megszállás alatt levő Ljubljánában (Leibach) több mint százoldalas, térképekkel illusztrált harcászati szabályzat jelenik meg partizánparancsnokok számára, vagy hogy 1943 végén Boszniában egész Jugoszlávia területéről küldöttek gyűlnék össze kongresszusra, amelyen megfosztják az áruló királyi kormányt a legitimitástól, ideiglenes, kommunista vezetés alatt álló új kormány alakul, új alkotmánytervezetet fogadnak el, meghátározzák a fasiszmus elleni harc további feladatait. És mindezt a hitleri új Európa kellős közepén.

Szükséges volt mindezt előre bocsátani, hogy felfoghassuk ennek a mozgalomnak történelmi jelentőségét, s nem utolsósorban érdekességét is, amelyet a kutató számára nyújt. Ez a harc a maga idejében, s közvetlenül a második világháború után, nem is került el a

világ közvéleményének figyelmét. Tito marsallnak 1943-ban angol és francia nyelven megjelent rövid, tájékoztató jellegű brosúrája óta („A leigázott Jugoszlávia népeinek harca“), amelyben a gyáván megfutmodott emigráns királyi kormány rágalmaival szemben helyes megvilágításba helyezte a kérdést, különösen a király exponensének, Mihajlović Drázsának áruló politikáját, mind Jugoszláviában, mind pedig külföldön számos publikáció, cikk, könyv, tanulmány jelent meg a jugoszláv népfelszabadító mozgalom politikai és katonai történetéről: e harc vezetőinek, különösen Tito és Kardelj elvtársaknak a háború alatt és után tartott beszédei és értékelései, hazai és külföldi részvevők és szemtanúk visszaemlékezései, okmányok közzlése, népszerűsítő művek stb. De bármennyire is jelentősek voltak ezek a művek az általános tájékozódás szempontjából, a tudományos történetkutatás szempontjából mégsem elégítették ki az igényeket: ezek alapján nem vált lehetővé a népfelszabadító mozgalom egészének sokoldalú, részletekbe menő tanulmányozása, kutatása.

Ezt a hiányt kívánta pótolni a Jugoszláv Hadsereg Hadtörténelmi Intézete, amikor 1949-ben megindította a jugoszláv népfelszabadító harc dokumentumainak és a rávonatkozó adatoknak folyamatos közzétételét (Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilackom ratu jugoslovenskih naroda. — A jugoszláv népek népfelszabadító háborújára vonatkozó okmányok és adatok gyűjteménye, Belgrád, 1949; — a továbbiakban mint Zbornik említjük). És hogy milyen eredménnyel, azt legjobban a kezünkben levő 53 vaskos kötet tanúsítja.

A tudományos kutatásnak fentemlített követelményein kívül a Zbornik megindítását más társadalmi és katonai igények is szükségessé tették. A mai jugoszláv hadsereg csak igen kis területen (főként a katonai terminológia és egyes alaki sajátosságok területén) örököse a régi jugoszláv hadseregeknek. Új, fiatal hadsereg ez, amely elődök nélkül, különösebb harci tapasztalatok nélkül, pusztán az éppen felmerülő konkrét szükség hatására alakult ki és fejlődött hadsereggé a felszabadító harcok folyamán. A harc megindulásakor kádereinek zöme (a viszonylag kisszámú volt spanyolországi harcos és az ugyancsak kevésszámú régi tiszti káder és főleg altiszti káder kivételével) nem rendelkezett nagyobb katonai tapasztalatokkal. A jelenlegi jugoszláv hadsereg az új káderek neveléséhez szükséges tradíciót és tapasztalatokat tehát szinte kizárólagosan csak a népfelszabadító harcból merítheti; ez pedig az okmányanyag széleskörű publikálása nélkül nem lehetséges. De a katonai nevelés szempontján kívül az okmánygyűjtemény közzétételében egy másik, aktuális politikai szempont is közrejátszott. A Tájékoztató Iroda ismeretes határozata után a Jugoszlávia ellen indított támadások egyik felülete éppen a jugoszláv népfelszabadító mozgalom volt. Meg kellett tehát mutatni a harc igazi jelentőségét, meg kellett védeni a népfelszabadító mozgalmat minden gyanúsí-

tás és vád ellen. S ennek egyik legjobb eszköze éppen az okmányok publikálása lehetett.

Elsősorban e két tényezőnek köszönhető, hogy a Zbornik kiadása ilyen hihetetlenül gyors ütemben és ilyen nagy arányokban történt, annak ellenére, hogy a munka folyamán felmerült nehézségek sokkal nagyobbak voltak, mint az okmánypublikációknál általában. A népfelzabardító harc kibontakozásának körülményei ugyanis nem nagyon kedveztek az adminisztrációs, archivális tevékenységnek. A harc kezdetén ugyanis, káderek és megfelelő utasítások hiányában, csak akkor vetettek bármit is papírra, amikor erre égető szükség volt, minden különösebb formáság, sablon betartása nélkül. Az illegális harc viszonyai megkövetelték a konspirációt, ami különleges rejtjelek, rövidítések alkalmazását vonta maga után. Az iratok gyakran olyan személyektől származnak, akik nem rendelkeztek az íráshoz megfelelő gyakorlattal, előképzettséggel. A sokszorosító eszközök gyakran igen kezdetlegesek voltak, rossz volt a festék, az indigó, papír, gépszalag, író- vagy sokszorosítógép stb., ami szintén rontotta az írás minőségét, az archiva tartósságát. Amellett, a harci események alakulása folytán sok irattárat, nehogy az ellenség kezébe kerüljön, igen gyakran el kellett ásní, s a nedvesség komoly károkat tett az iratokban. Nem nehéz elképzelni, hogy ilyen körülmények között mekkora nehézséggel kellett megküzdeni az okmánykritikának, míg az iratok hitelességét megállapította, a bennük levő rövidítéseket, rejtjeleket stb. megfejtette.

Az ilyenirányú technikai nehézségek mellett azonban a munka folyamán meg kellett küzdeni egy másik nehézséggel is. Annak ellenére, hogy a népfelzabardító harc annyira nem kedvezett az okmányok fennmaradásának, hogy egész irattárak veszték el, vagy semmisültek meg, hogy a harc egyes fázisaiban és egyes területeken (pl. Szlovéniában) konspirációs okok miatt nem is vezettek írásos nyilvántartást és ügyvitelt, mégis — s ez önmagában is jellemző a mozgalom méreteire — csak a jugoszláv Hadtörténelmi Intézet levéltárában mintegy 110 000 iratot tartanak nyilván, nem beszélve a JUKSz Központi Bizottsága Történelmi Osztálya levéltárának igen gazdag anyagáról, valamint más, helyi jellegű levéltáraknak a jugoszláv népfelzabardító harcra vonatkozó, szintén tetemes anyagáról. Áttekinteni ezt az anyagot, összeegyeztetni, kritikusan egybevetni, kiválogatni nem kis feladat, s e feladat eddigi végrehajtása a jugoszláv Hadtörténelmi Intézet jó munkáját és szervezetét dicséri.

Milyen is hát maga a kiadvány, amelyről szó van? Említettük, hogy a Zbornik kiadásának megindítását történelemtudományi, hadtörténelmi, katonai nevelési és aktuális propaganda szempontok tették szükségessé. Úgy kellett tehát kiadni a dokumentumokat, hogy a tudós és a laikus, az egyszerű harcos, a csapattiszt és az elméleti katonai szakember egyaránt használhassa és meríthessen belőlük, hogy a gyűjtemény dokumentumai, annak ellenére, hogy egyenként csak egy-egy részletproblémát tárgyalnak,

alapos, átfogó és politikailag is helyes kép kialakítását tegyék lehetővé, különös tekintettel természetesen a népfelzabardító harc katonai, hadászati történetére. 1949-ben, amikor a sorozat megindult, talán még maguk a szerkesztők sem voltak teljesen tisztában a munka méreteivel, de az általános szerkesztési elvek már világosan álltak előttük s a munka folyamán nem igen változtattak rajtuk. Először is, az okmányhűség lehető legteljesebb betartása érdekében az egyes iratokon csak a nyilvánvaló sajtóhibákat javították ki, stílári és nyelvi javításokat csak a legszükségesebb esetekben eszközöltek, s ezt, valamint az egyes lényegtelen, nem a tárgyhoz tartozó részek kihagyását megjelölték. Ugyancsak a dokumentumok hitelességének a szempontját szolgálta az is, hogy a nem géppel írt iratok esetében közölték az irat leírását is. Szövegalatti jegyzetekben közöltek továbbá minden, az iratra vonatkozó más, fontosabb tudnivalót. Ezzel azonban még nem merítették ki a jegyzetek szerepét. Annak érdekében, hogy a nem szakember is haszonnal forgathassa a könyvet, a rejtjelek, álnevek, rövidítések megfejtése mellett bő teret kaptak a jegyzetekben, különösen az 1952. után megjelent kötetekben, az olyan történeti és elméleti tudnivalók is, amelyek az egyes dokumentumokban nincsenek meg, de amelyek a szóbanforgó esemény megértéséhez feltétlenül szükségesek. Ezt a célt szolgálják egyébként néhány kötetben a tájékoztató bevezetők, előszavak is. A kötetek használatát név- és helymutatók, valamint (nem minden kötetben!) a dokumentumokban használt rövidítések jegyzékei könnyítik meg.

Ezeken az általános technikai elveken kívül már az első kötetben egy igen fontos válogatási elvvel találkozunk. Egyrészt azért, mivel a népfelzabardító harc egyes eseményeinek megvilágítására, ismertetésére igen kevés, vagy semmi partizándokumentum nem állott rendelkezésre, másrészt pedig a tudományos tárgyilagosság igénye által vezettetve, a szerkesztőség igen bő teret szentelt a Zbornikban az ellenséges dokumentumok, német, olasz, bolgár, csetnik, usztasa stb. iratok közlésének is. Mind a partizán, mind az ellenséges dokumentumok válogatásakor az volt a fő szempont, hogy elsősorban katonai okmányokat kell közölni, ott azonban, ahol ilyenek nem állnak rendelkezésre, plakátokat, újságcikkeket, hivatalos kommunikéket, riportokat, stb. kell felhasználni. Ami az ellenséges anyag beszerzését illette, ezen a téren, értesüléseink szerint, nem álltak fenn különösebb nehézségek, mivel a harcok folyamán több ellenséges katonai irattár (különösen usztasa, olasz és bolgár) került a népfelzabardító hadsereg birtokába, német anyagot pedig még ezen felül a nürnbergi nemzetközi katonai bíróság bulletin-jéből is merítettek. Ezt a soknyelvű anyagot szerb-horvát fordításban közlik (a szlovén és makedon nyelveket is). Egyes később kiadott kötetekben részint facsimilében, részint nyomtatásban, közlik néhány dokumentum eredetijét is, ezt azonban csak szórványosan, egy kötetben belül sem következetesen; egy ilyen elvnek a

következetes végrehajtása az amúgyis hatalmas publikáció terjedelmét még inkább növelte volna.

Ahogy azt az első kötet előszava elmondja, a Hadtörténelmi Intézetnek a publikáció megindulásakor az volt a terve, hogy írásos dokumentumokon kívül közöl utólag megírt beszámolókat, visszaemlékezéseket a harc egyes résztvevőitől. Ez azonban, legalábbis a rendelkezésünkre álló kötetekben, valószínűleg a dokumentum-anyag hatalmas volta miatt, eddig nem történt meg.

Ami az anyag csoportosítását illeti, a szerkesztőség ebben a területi és az időrendi elvet követte. A kiadvány könyvekre (knjiga), ezen belül pedig kötetekre (tom) oszlik. Az egyes könyvekben, sorozatokban az anyag aszerint csoportosul, hogy Jugoszlávia melyik köztársaságára vonatkozik, míg egy könyvön belül az egyes kötetekben a dokumentumok időrendi sorrendben következnek.

Az első könyvben a Szerb Népköztársaság területére vonatkozó anyagot találjuk 1941—1944. szept. 30-ig, 12 kötetben (a 8. kötet a mi példányunkból hiányzik). Az 1. kötet 1949-ben jelent meg, a 12. kötet nyomtatását 1956. márciusában fejezték be. Feltételezhető még egy további kötet megjelenése (Belgrád felszabadítása 1944. okt. 20-án történt). A magyar hadtörténet számára külön érdekességet jelent a könyv 6. és 10. kötete, amely a Vajdaságban lefolyt harcokról közöl anyagot s benne a jugoszláviai magyar kisebbségnek a népfelszabadító harcban való részvételére, valamint a partizánoknak a horthysta magyar hadsereg ellen folytatott tevékenységére is találunk adatokat.

A második könyv eddig megjelent négy kötete (az első 1949-ben, a további három 1954-ben, ill. 1955-ben) a népfelszabadító mozgalom központi szerveinek, a partizáncsapatok főhadiszállásának, ill. a Népfelszabadító Hadsereg Legfelsőbb Parancsnokságának, valamint a JuKP KB-jának iratait, okmányait tartalmazza. Az első kötet a főparancsnokság bulletinjének 1941—1945-ig megjelent számait öleli fel, míg a további három kötet az említett központi szervek egyéb dokumentumait közli, 1942. júliusáig bezárólag. A sorozat nincs befejezve, további kötetek megjelenése várható. A népfelszabadító harc politikai története számára e kötetek tartalmazzák a leglényegesebb adatokat, s fontosságukat az is bizonyítja, hogy sajtó alá rendezésükben részt vett a Jugoszláv Kommunista Szövetsége Központi Bizottsága több tagja is, köztük Alekszandar Rankovics és Mosa Pijade elvtársak.

A harmadik könyv kötetei (az első 1950-ben jelent meg, a hetedik 1955-ben; még legalább egy kötet várható) az 1941—1944. júniusa időszakában Crna Gorában (Montenegro) lefolyt harcokra vonatkozóan szolgáltatnak anyagot. E sorozatban az időrendi elv bizonyos mértékig felborult, amennyiben az első három kötet után a negyedik ismét visszatér az 1941-es eseményekhez, időközben előkerült dokumentumok alapján.

A negyedik könyv kötetében közölt anyag a boszniai és hercegovinai harcokra vonatkozik. A következő V. könyvvel együtt ez a könyv képezi a kiadvány legterjedelmesebb sorozatát. Az első kötet 1951-ben jelent meg, a 13. kötet 1955-ben. A 13. kötetben az 1943. május havából származó iratokat találjuk, így előreláthatólag e sorozatban még számos új kötet várható.

Az ötödik könyv kötetei a Horvátország területén vívott harcok anyagait tartalmazzák. Ez a sorozat 1952-ben indult, az 1955-ben megjelent tizenhetedik kötet az 1943. februárjában lefolyt harcok és események dokumentumainak közléséig jutott el, így tehát ebben a sorozatban is megjelenik még jóegynéhány kötet (az I. könyv 10. kötetében egy, az V. könyv 18. kötetében megjelenő dokumentumra történik hivatkozás).

A Szlovéniában lefolyt harcokat a VI. könyv kötetei tárgyalják. Ez a sorozat is igen jelentősnek ígérkezik. Az 1955-ben kiadott 4. kötetben (az első 1952-ben jelent meg) az anyagközlés 1942. végéig jutott el, tehát itt is újabb kötetek várhatók.

A VII. könyv eddig megjelent három kötetében (az első 1952-ben, a harmadik 1954-ben) a Makedóniában lefolyt küzdelmek anyaga található. 1944. augusztusáig bezárólag. Itt is újabb köteteknek kell következniök.

Mint már említettük, a partizánanyag mellett a kötetek sok ellenséges anyagot is tartalmaznak. Különösen gazdag a kiadvány a horvát usztasákra és domobranokra vonatkozó dokumentumokban; ez teszi a IV. és V. könyvet oly terjedelmessé. A horvát fasisztákra és kollaboránsokra vonatkozó anyagból a többi ellenséges anyagtól eltérően a szerkesztőség nemcsak azokat közölte, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a népfelzabardító harc egyes eseményeihez, hanem azokat is, amelyek jellemző módon világítják meg az usztasák és domobranok katonai szervezetét, harcmodorát stb.

Minden könyv első vagy második kötetében mellékletként megtaláljuk az illető köztársaság térképét is.

Az 1949—1952-ben kiadott kötetek a felelős szerkesztő és szerkesztőbizottság megnevezése nélkül jelent meg. Az 1952-ben és 1953-ban megjelent kötetekben Jovan Vujosevics alezredes, 1954-ben és ezután pedig Fabijan Trgo ezredes szerepel mint felelős szerkesztő.

Az egyes kötetek példányszáma 2000 és 7000 között váltakozik.

Okmánygyűjteményről, forráspublikációról tartalmi ismertetést adni akkor sem könnyű feladat, ha csak egy kötetről van szó, hát még ha 53, egyenként 500—800 oldal terjedelmű, 150—200 dokumentumot magában foglaló, egy még le nem zárt sorozat részeit képező kötetekről kell ezt megtenni. És micsoda változatos témakör: katonai és pártjelentések, utasítások, parancsok, közlemények, felhívások, naplók, statisztikai adatok, jegyzőkönyvek, hivatalos és magánlevelek, újságcikkek, riportok, Jugoszlávia hat, történeti fejlődésüket tekintve egymástól eléggé elütő köztársaságából és a világháború két nagy fasiszta államának, Németországnak

és Olaszországnak, valamint a csatlós Bulgáriának hadseregétől. A dokumentumok tarkaságát talán azzal lehetne legjobban jellemezni, hogy az eredetiket hat nyelven írták: németül, olaszul, bolgárul, makedonul, szlovénül és szerb-horvát nyelven, az utóbbinak is háromféle írásos változatában.

Am bármennyire is változatosak a dokumentumok, van valami, ami valamennyiükben közös, ami olvasásukkor az első pillanatra nyilvánvaló: az a döntő történelmi szerep, amelyet Jugoszlávia Kommunista Pártja játszott a népfelszabadító harc megszervezésében és vezetésében. Ha valaki egy pillanatra is azt gondolta, hogy a népfelszabadító harc valami ösztönös, spontán mozgalom volt, minden komolyabb szervezés, vezetés nélkül (márpedig voltak ilyen nézetek), néhány dokumentum elég, hogy ezt a nézetet megcáfolja. Alig van a kötetben olyan partizán, vagy fasiszta okirat, amelyben a kommunista szó valamilyen formában elő nem fordulna. De túl ezen az általános jellemzésen, az iratok egyenként is bizonyítják a Jugoszláv Kommunista Párt hatalmas szerepét Jugoszláviának a második világháború alatti történetében. Megnyilvánult ez a szerep már abban a tisztánlátásban is, amelyet a Jugoszláv Kommunista Párt tanúsított a fasiszta Németországgal kapcsolatban: akkor, amikor Jugoszlávia áruól politikusai „örökérvényű” barátsági szerződéseket kötöttek Hitlerékkel, 1940-ben, a Jugoszláv Kommunista Párt úgynevezett Katonai Bizottságot létesít azzal a feladattal, hogy a hadseregen belül ellenállási hangulatot keltsen Jugoszláviának Németország által történő megszállása esetén (Tito: „Harc Jugoszlávia felszabadításáért”, Bgd., 1947. 191. p.). Jugoszlávia leigázása után, de még mielőtt a fasiszta Németország megtámadta volna a Szovjetuniót, s amikor az összes polgári pártok csak „belenyugvást”, „türelmet” és „engedelmességet” tudtak ajánlani a jugoszláv népnek, a Jugoszláv Kommunista Párt szervezetei már passzív ellenállásra szólítják fel a nemzetet. Így pl. a kommunisták vezette belgrádi haladó ifjúsági szervezet 1941. májusában leleplezi a Németországban dolgozó külföldi munkások helyzetét és szenvedélyes szavakkal felszólítja az ifjúságot, tagadja meg a németországi munkára való jelentkezést. (Zbornik, I. könyv, 2. kötet, 9. p.). Még a fasiszta hordák nem támadták meg a Szovjetuniót, még Jugoszláviában sem tört ki a fegyveres felkelés, de a JuKP már látja a jövő eseményeit és készül rájuk. Tanulságos idézni egyet ama sok felhívás közül, amellyel a kommunista párt nevelte és előkészítette a dolgozókat a jövőendő eseményekre: „Mindenfajta idegen ügynök ellen — állapítja meg a Szerb Kommunista Párt területi bizottsága — az egész dolgozó népnek egyesíteni kell erőit, a megszállók ellen, a békéhez és a szocializmushoz vezető valódi nemzeti felszabadulás, a Szovjetunióra támaszkodó munkás- és paraszthatalom érdekében. A Szovjetunió, a munkások, parasztek és a valaha leigázott népek hazája ellen a német imperialisták, Anglia és Amerika óhajára és ösztönzésére, orvtámadásra készülnek. Félnek saját népüktől és azoktól az európai né-

pektől, amelyeket vérbe, éhségbe, nyomorba és elképzelhetetlen szerencsétlenségbe döntöttek. A Szovjetunió ügye soha még nem volt annyira az egész szerb nép ügye is, mint ma — a szerb nép felszabadulásának az ügye mindama baj alól, amelyet az imperialisták és a hazai urak raktak a nyakába. A Szovjetunió erősödése a mi erősödésünk, az ellene végrehajtott támadás — támadás ellenünk” (Zbornik, I., 2., 14. p.). Ehhez az értékeléshez 15 év távlatából se igen lehet bármit is hozzátenni.

Ez a két felhívás is mutatja, milyen alapos és helyes irányú politikai előkészítés előzte meg a fegyveres felkelés megindítását Jugoszláviában. Azt hisszük, szükségtelen külön rámutatni a felkelést előkészítő politikai munka tömeges voltára: ilyen és hasonló felhívásokat adott ki a horvát, a szlovén, a boszniai, makedoniai és crnagorai Kommunista Párt is, így aztán érthető, hogy a felkelésre hívó felszólítás nem maradt visszhang nélkül a tömegek között.

A felkelés konkrét indítéka a Szovjetunióknak Németország által történt megtámadása volt. Ám éppen a felkelés érdekében, a felkelést előkészítő politikai munka érdekében a JuKP nem szólította már június 22-én harcba Jugoszlávia népeit. A Jugoszláv Kommunista Pártnak a Szovjetunió megtámadásakor kiadott felhívása, a nemzetközi és hazai helyzet elemzése után, a felkelés előkészítésére, a megszállókkal való együttműködés megtagadására szólítja fel Jugoszlávia népeit, mintegy két hétre rá, július 12-én jelenik meg a felkelés kirobbantására szólító felhívás. Ugyanezt ismétli meg a július 25-i felhívás is (Zbornik, I., 1., 11—26. p.).

Ám a Jugoszláv Kommunista Párt vezetőszerpét a népfelszabadító harc megszervezésében, megindításában és vezetésében nemcsak a pártiratanyag bizonyítja. A Zbornik kötetei szép számmal közölnek a korabeli fasiszta és quisling sajtóban megjelent szabotázscelemekről, fegyveres rajtaütésekről és az ezekre foganatosított megtorló kivégzésekről szóló híreket, amelyekben a partizánokat, hazafiakat, sőt a túszoikat is csak mint „kommunista banditákat” emlegetik. De talán még ezeknél a sajtóhíreknél is ékeőbb bizonyíték a kommunistáknak a népfelszabadító harcban elfoglalt vezető szerepéről az az utasítás, amelyet a birodalmi német állambiztonsági szolgálat főnöke Berlinből intézett 1941. október 22-én a belgrádi, blédi, maribori (Marburg) és salzburgi állambiztonsági rendőrség parancsnokainak a volt Jugoszlávia területén működő kommunista mozgalom elhárítása tárgyában (Zbornik, I., 2., 361. p., 143. sz. dokumentum, fordítás). Az utasítás bevezetésekképpen megállapítja, hogy az utóbbi hónapok eseményeiből nyilvánvalóvá válik: a felkelő mozgalmak nem egymástól elszigetelten működő csoportok és személyek cselekményei, hanem a guerilla-harcokat, a szabotázs- és terrorcselekményeket a JuKP vezeti, amely meg is szervezte ezeket. Az eredményes kommunista-ellenes harc érdekében az utasítás részletesen ismerteti a jugoszláviai kommunista mozgalom, a JuKP és a kommunista ifjúsági szövetség

szervezeti felépítését, hazai és nemzetközi kapcsolatait, valamint azokat a módszereket, amelyekkel hathatós és valóságos eredményeket lehet elérni ebben a harcban: a kommunisták leleplezésének a módját, annak a fontosságát, hogy az ügynök-hálózat ne általános hangulat-jelentéseket közöljön, hanem a kommunista szervezetek konkrét állapotára és személyi vonatkozásaival kapcsolatban szerezzen be idejében adatokat. A továbbiakban az utasítás kipróbált módszereket ajánl a kommunisták kinyomozásával, a szabotázscselekmények elhárításával és rendőri megelőzésével kapcsolatban, végül hangsúlyozza az állambiztonsági rendőrség vezetőjének egyszemélyi felelősségét a kommunistaellenes harc állásáért s külön havi jelentések beküldését kéri a kommunista-ellenes harc helyzetéről. Azt hisszük, ehhez az utasításhoz, amelyet egyáltalán nem szántak a nyilvánosságnak, s nem propagandacélokra készült, nincs szükség külön kommentárra.

Tévednénk azonban, ha ezekután a jugoszláv népfelzabardító harcot valamilyen tisztára kommunista mozgalomnak tartanánk. A népfelzabardító mozgalom eredményeit éppen annak köszönhetjük, hogy a kommunista párt vezető szerepe ellenére nem volt kommunista mozgalom, hanem széles népi mozgalom, hogy a pártnak sikerült elkerülnie azokat a szektás hibákat, amelyeknek a veszélye sok európai kommunista mozgalomban kísértett éppen a fasiszmus elleni harcra kapcsolatban. A párt politikájának illusztrálására közöljük a Népfelzabardító Partizánosztagok feladatainak a meghatározását, amely a Népfelzabardító Partizánosztagok Főparancsnokságának Bulletinjében jelent meg 1941. VIII. 10-én (Zbornik, II. könyv I. kötet, 11—13. p.).

„1. A Népfelzabardító Partizánosztagoknak Jugoszlávia minden vidékén — Szerbiában, Horvátországban, Szlovéniában, Crna Gorában, Boszniában és Hercegovinában, Makedóniában, a Vajdaságban, a Szandzsákban és Dalmáciában — az a fő feladatuk, hogy felszabardítsák Jugoszlávia népeit a megszállás alól és harcoljanak a megszállók hazai ügynökei ellen, akik segítik népünk elnyomását és terrorizálását.

2. Népeink szabadságának és függetlenségének legnagyobb ellensége a német fasiszmus, utána pedig az országunkban pusztító összes fasiszta csatlós. Eszerint minden hazafi szent kötelessége, hogy könyörtelenül harcoljon ennek a fasiszta bandának teljes megsemmisítéséért.

3. A partizánosztagokat azért hívják népfelzabardítóknak, mert nem valamilyen politikai párt vagy csoport harci alakulatai — konkrétan a Kommunista Párté sem, tekintet nélkül arra, hogy a kommunisták az első sorokban küzdenek —, hanem Jugoszlávia népeinek harci osztagai, s bennük kell harcolnia a megszállók ellen minden fegyveres harcra alkalmas hazafinak, tekintet nélkül politikai meggyőződésére.

4. Ebben a népeink ellensége ellen vívott általános harcban a partizánoknak nagyszámú feladata van. Le kell rombolniuk mindazokat az objektumokat, amelyek a fasiszta hódítókat szolgálják: a vasutakat, hida-

kat, gyárakat, üzemeket, lőszer- és fegyverraktárakat; minden erejükkel meg kell hiúsítaniok, hogy a megszállók elvegyék a parasztok búzáját, állatait és egyéb élelmét; a requirált gabonát, marhát és egyéb élelmet erőszakkal el kell venni a megszállóktól és szét kell osztani a nép között, a megfelelő mennyiséget pedig meg kell tartani az osztag élelmezése céljaira. A partizánosztagoknak meg kell hiúsítaniok az adó és egyéb szolgáltatások behajtását, mert ma mindez csak a megszállókat szolgálja hódító háborújuk vezetésére és népeink további elnyomására.

5. A partizánosztagoknak fegyverrel a kezükben meg kell védeniök a településeket, városokat és falvakat a fasiszta erőszaktól, övniök kell a nép vagyonát a megszállók rablásával szemben.

6. A partizánosztagoknak mindenütt meg kell semmisíteniük a fasiszta csapatokat, különösen a tiszteket és a Gestapo tagjait, a feketeingeseket stb. Ugyancsak könyörtelenül pusztítani kell hazai ügynökeiket is, a különféle árulókat és provokátorokat, akik a nép legjobb fiait tömegesen juttatják a fasiszta vérszopók kezére, akik a megszállók hú kutyaí-kenet szolgálnak s terrort gyakorolnak népünk felett.

7. A partizánosztagoknak fáradhatatlanul fejleszteniök kell a nép ellenállását úgy, hogy népfelkeléseket robbantanak ki s harci magként ezeknek a felkeléseknek az élére állnak. A partizánharc eddigi tapasztalata azt mutatja, hogy elhanyagolták az általános népfelkelés kérdését. Ezért sürgősen meg kell szüntetni ezt a hiányosságot, mert ellenkező esetben a partizánok elszigetelődhetnek az igazságos ügyükért harcolni kész tömegektől.

8. A partizánosztagok politikai vonala a következő kell, hogy legyen: Jugoszlávia összes népeinek népfelszabadító antifasiszta frontja, tekintet nélkül a politikai és vallásos meggyőződésre.

9. A partizán csapatok létesítésében nem szabad szükkeblűnek lenni, hanem lehetőséget kell adni, hogy a partizánosztagok megalakításakor széles kezdeményezés bontakozzék ki. A már megalakult partizánosztagoknak kapcsolatot kell teremteniök a helyi és kerületi törzsekkel és alá kell rendelniök nekik magukat.

10. A törzseknek és a (politikai) komisszáriusoknak éberem kell őrködniök, nehogy az ellenség becsempészhesse provokátorait és kémeit a partizánosztagokba. Ha ilyenek mégis jelentkeznek, azonnal le kell löni őket, nevüket pedig ki kell hirdetni.

11. A törzseknek és a partizán csapatok parancsnokainak éberem kell őrködniök az osztagok fegyelmén. Minden fosztogatási, árulási vagy durva fegyvelemsértési cselekményt szigorúan meg kell büntetni.

12. A törzseknek gondot kell viselniök a harcosok élelmezésére, felgyevezésére stb. Az élelmezést a Népfelszabadító Arcvonal bizottságai-
val együtt kell megszervezni, amelyeknek gyűjteniök kell a Népfelszaba-
dító Alap részére. Ha valahol még nincs ilyen bizottság, a polgárok és a

parasztoz önkéntes beleegyezése alapján kell biztosítani az élelmezést, vagy készpénzben fizetni az élelemért.

13. Az összes szerbiai, horvátországi, szlovéniai, crnagorai, boszniai és hercegovinai, vajdasági, dalmáciai, makedóniai és szandzsáki partizánosztagok törzseikkel együtt Jugoszlávia Népfelzabadóító Partizánosztagai Főparancsnokságának legfelsőbb irányítása alá tartoznak.

A harc koordinációja és az operációk sikeres lebonyolítása érdekében a törzseknek egymás között jó kapcsolatokat kell teremteniök.

14. A törzseknek és parancsnokoknak gondoskodniuk kell a szükséges egészségügyi anyagról és személyzetről, a betegek és sebesültek el látása céljából.

15. A néptömegek széleskörű felkelésével kapcsolatban kialakulnak a szükséges parancsnokságok is. Ezért szükséges, hogy a partizánosztagok törzsei és parancsnokai gondoskodjanak kipróbált és jó parancsnokokról és komisszáriusokról, akiknek eme fellázadt tömegek élére kell állniok.

16. Kedvező stratégiai és más körülmények között nagyszabású operációk lebonyolítása alkalmával, a szükségességnek megfelelően, több partizánosztagból nagy katonai egységek fognak alakulni”.

Nem térünk ki itten ennek a „dióhéj” partizán szabályzatnak katonai elemzésére, annak a hangsúlyozására, milyen döntő szerepet játszott a partizánmozgalom további alakulásában a 7. és 16. pontokban lefektetett elvek alkalmazása: a megfelelő tömegbázis biztosítása és a nagyszabású hadműveletek lefolytatása kérdésének a felvetése, e két specifikus jellemvonása a népfelzabadóító mozgalomnak. A szabályzat idézése a népfelzabadóító mozgalom nem szektás voltának bizonyítására történt. A mozgalomnak széles, össznépi alapokra való helyezésére irányuló törekvés megnyilvánul a mozgalom elnevezésében (3. pont), célkitűzéseinek meghatározásában (1. pont), a hazafiságra való hivatkozásban, de leginkább azokban a gyakorlati rendelkezésekben (4., 5., 11., 12. pontok), amelyek lehetővé tették, hogy jó viszony alakuljon ki a partizán csapatok és a lakosság között, hogy a partizánok valóban az egész nép érdekeinek védelmezőjeként léphessenek fel.

A kommunista párt szerepét és szívós politikai előkészítő munkáját hangsúlyozva a fegyveres felkelés megindításában és előkészítésében, egyről nem szabad azonban megfeledekeznünk: soha ez a felkelés nem öltött volna ekkora méreteket, soha nem tudott volna ennyire össznépi tömegmozgalommá válni, ha az adott történelmi körülmények nem kedveztek volna annyira egy össznépi felkelés kirobantásának. Ismeretes, hogy a háború előtti királyi Jugoszlávia soknemzetiségű állam volt: szerbek, horvátok, szlovének, bosnyákok, makedonok, crnagoracok alkották ezt az államot, olyan egymással rokon nemzetek, amelyek hasonló vagy éppen ugyanazon nyelven beszéltek, de elütő, sajátos történelmi fejlődésük következtében önálló nemzeti létre tartottak igényt. Már a királyi Jugoszlávia nagyszerb sovíniszta politikája nagymértékben kiélezte az

ellentéteket az egyes nemzetek között (a Zbornik II. könyvének 2. kötetében közölt 1. sz. okmány, a JuKP KB-ja 1941. áprilisában tartott ülésének határozatai Jugoszlávia bukása okai között a nemzeti elnyomást is megemlíti), aminek eredményeképpen az egyes nemzeteken belül szélsőségesen jobboldali vagy teljesen fasiszta, a német és olasz fasiszmussal kapcsolatban álló szeparatista mozgalmak keletkeztek: az usztasa mozgalom Horvátországban, a Ljotics mozgalom Szerbiában, stb. Jugoszlávia megigázása után a német fasiszták feldarabolták az országot és az egyes területeken az államigazgatást ezeknek a szeparatista mozgalmaknak a kezére bízták. A német fasiszták eme bábjai, és velük együtt a német csapatok is, tömeges megszárlásokat rendeztek a velük éppen szembenálló nemzetiségek között: a horvát usztasák a pravoszláv szerbek között, a csetnikiek a katolikus horvátok, és valamivel kisebb arányokban a bulgárok között, a megszálló bulgár csapatok Makedóniában a makedónok között, stb. A Szovjetunió kivételével sehol Európában nem hajtottak végre a német fasiszták és helyi bérenceik annyi tömegszárlást, oly sok tömeges jellegű gáztettét a háború kezdeti szakaszában, mint éppen Jugoszláviában. Hadd idézzünk ennek megvilágítására ismét egy ellenséges dokumentumot, az első horvát csendőrezred parancsnokságának 1941. augusztus 16-ról származó jelentését, amely nemcsak az usztasák gáztetteire vet fényt, hanem egyúttal azt a hatást is érzékelteti, amelyet ezek a gáztettek a becsületes lakosság körében (s amennyire megállapítható, a jelentés írójában is) keltettek, s amelyet a KP felhasználhatott egy széles népi tömegmozgalom kialakítására (Zbornik, V. könyv, I. köt. 339—343. o., 132. sz. dokumentum):

„A Független Horvát Állam Közrendi és Közbiztonossági Igazgatóságának,

Zágráb

Djordic u. 4. sz.

Zágráb, 1941. augusztus 16.

A Szluny-i csendőrtized parancsnoka 89. Titk. sz. 1941. augusztus 13-i feliratában a következőket jelenti:

F. év VII. 27. napjáig a helyzet nagyjából kielégítő volt, tekintettel arra a csapásra, amely a szerb lakosságot a Független Horvát Állam megalakulásával érte. E lakosság jórésze már belenyugodott sorsába. Sokan kérték már áttérésüket a katolikus hitre. Igaz, hogy ez sokuknál nem meggyőződésből történt, de ha megvalósulna az, amit az igazi csetnikiek gondolnak — ezek a katolikus hitre tért szerbek a katolikusoknál is nagyobb veszélynek lennének kitéve, mert nemcsak népárulónak, hanem vallásárulónak is tartanák őket, tehát mégis úgy lehet tekinteni, hogy jó szándék vezette őket (mármint az áttérésben, a szerk.). Ami legfontosabb, többségük nem dolgozott volna tevékenyen az állam ellen, sőt, saját érdekében is az állam megerősödésén munkálkodna.

A Vojnics-járásban lévő b. b. (?) vasútvonal rombolása után, VII. 27-én és 30-án, ami a kommunisták műve volt, s a Karlováci kommunisták adták hozzá az ötletet, míg az ottani, de a kommunizmussal rokon-szenvező emberek hajtották végre, a szerb lakosság megijedt, tudva, hogy a szégyenfolt emiatt rájuk, mint közösségre hárul, jöllehet túlnyomó többségük semmit sem tudott róla, s nem is kívánta, hogy ez megtörténjen. Ha nem is a Horvát Állam iránti szeretetből, de már saját érdekében is, tudták ugyanis, hogy ők fognak meglakolni ezért.

VII. 29-től az usztságok megkezdték a „tisztogatást”. Ez a szerb lakosságnál olyan pánikot idézett elő, hogy mindenki az erdőbe menekült a tisztogatástól való félelmében. Ez a tisztogatás f. év VIII. 8-ig tartott, de az utóbbi napokban nem sok eredménye volt, mert a nép ismerte a való helyzetet és az erdőkben rejtőzködött. Általános félelem lett úrrá. Pszichológiailag nézve, egyrésztől csúszás-mászás és gyávaság, másrészt vadállati elkéseredés.

Az usztságok munkája többek között taktikátlan is volt, mert a meg-tisztítottak kevésbé veszélyeseek és kevésbé bűnösök, valamint a sok agg. asszony és legalacsonyabb korú gyermek is, míg ellenben a sötét lelkiismeretűek, a fiatalabbak és erősebbek az erdőbe menekültek. Egy mondatl szöveg: „A nem harcosokat kitisztogatták, a harcosok az erdőben maradtak”. A naívabbak és a tisztá lelkiismeretűek azonnal nem is menekültek, mert azt gondolták, hogy velük semmi sem fog történni.

Szluny városában teljesen végrehajtották a tisztogatást, a környéken sikeresebben, míg a távolabbi helyeken ebben kevesebb sikert értek el.

A jelenlegi helyzetet nem lehet pontos adatokkal ismertetni, mert a megmaradt nép az erdőben van, de mindenestre a családok nagy száma maradt egy tag nélkül.

Az usztságok tisztogatási munkája majdnem nyilvános volt, ami éppen egyik legfontosabb oka a nép erdőbe való menekülésének. Tisztogattak a házban, az udvaron, az úton, a szülők, gyermekek jelenlétében vagy fordítva. Fosztogatták az emberek házáat és vagyonát olyannyira, hogy tolokodtak, ki mehet gazdagabb házba és tisztogathat ki egy zsigdagabbat. A legutóbbi tisztogatás alkalmával elvették a ruhákat, az usztságok között emiatt veszekedésekre is sor került. Részegeskedtek, vadállati jelenetekre került sor a bölcsőben fekvő gyermekek, aggok „tisztogatása” alkalmával, egész családokat együtt, a borzalmas kínzásokat a végső tisztogatás előtt szadista módon élvezték. Az ilyen eljárások az acélkemény és becsületes horvátoknál is ellenszenvet keltettek, suttagás hallatszott: „Ez a horvát nemzetiség és kultúra, a katolikus hit meggyalázása”. A vermeket többnyire előre kiásták. Voltak esetek, hogy a „tisztogatandók” maguk cipelték a gödrök ásásához szükséges szerszámot és egyebet. Félig elevenek elásása. vagy elásatlanul vergődése, vagy felerészben való eltemetése, úgy hogy rokonaik, valamint azok, akik az erdőbe menekültek, jöttek nézni őket.

Mindez félelmet öntött a népbe, s ugyanakkor elkeseredést is, úgy hogy lecsendesülésre gondolni se lehet. Ha volna ehhez még valami feltétel, még volna rá lehetőség, de itt feltétel nem volt s máig sem tudunk ilyenről.

Én — valamint a csendőrök általában — teljesen tehetetlen voltam. Mindent a mi tudtunk nélkül csináltak, nagyfokú bizalmatlansággal ve-lünk szemben. Ha bármi jelentéktelenről szóltam is, az életemet fenyegették, akár közvetve, akár közvetlenül, sőt olyan hangok is voltak: „Most a csendőrök kerülnek majd sorra”.

Talán a csendőrök iránti bizalmatlanság legfőbb oka az volt, hogy nem tűntek ki a tisztogatásban, ha kezükre is jártak. Én megmagyaráz-tam azoknak, hogy mi a hatalom szervei vagyunk s őriznünk kell az ál-lamhatalom tekintélyét.

A horvát lakosság körében (sokaknál) szintén tiltakozás volt tapasztalható a tisztogatás ilyen módja ellen, mert sok olyan embert tisztogat-tak ki, akikről köztudomású, hogy soha nem ártottak a horvátoknak, sőt a korábbi rendszerek éppen azért vetették meg őket, mert kiálltak a hor-vátok mellett. Ezekre az emberekre most szükség volna, mert rajtuk ke-resztül hatni lehetne az elmenekültekre.

A tisztogatást beszüntető rendelettel kapcsolatban a csendőrök hív-ták vissza a népet és igyekeznek ezt elérni, de az eredmény ebben vi-szonylag gyenge. Elvesztették bizalmukat, az ok, ami miatt elmenekül-tek, borzalmas, és mindenki tudja, hogy egy kis hibával (visszatérésével) mindenét elveszítheti. Ismétlem, az erdőből való teljes visszatérés nehezen fog sikerülni.

Volt rá eset, hogy a csendőrök megkérdezték: „Miért menekülsz?” Azt felelte: „Menekülök uram, hogy félóráig tovább éljek”. Egyes házak-ban csak a gyermekek maradtak meg, sőt néha csak egy magatehetetlen, más házban pedig csak egy öregember. Ilyen és hasonló jelenség sok van. A természetben nagy kár esett, az állatok, amennyiben a házban maradtak, kiszenvedtek. Sok barmot elhurcoltak, elloptak. Egyes menekülők azt ál-lítják, minek is térnének vissza, mikor nincs kihez és mire.

A nép hajlandó volt mindenre: kiköltözni, gyűjtőtáborba menni, kényszermunkát végezni, csak ne tisztogassanak, legszívesebben pedig abba egyezett volna bele, hogy otthon maradjon és hajlandó lett volna mindaz lenni, amit csak tőle követelnek (természetesen nem mind, de a többség). A katolikus hitre való áttérés legjobban misszionáriusok útján sikerült volna, mert így meggyőződésből tértek volna át.

Aznap, amikor a Vojnicsei járásban megkezdődött a tisztogatás, Voj-nicsból eltávozott az olasz katonaság, s volt rá eset, hogy menetközben odaszóltak a lakosságnak: „Meneküljetek, szerbek, jönnék az usztasák s mindenkit lemészárolnak...”

A fenti jelentésben ismertetett „tisztogatáshoz” hasonló bestialitások a fasiszták és helyi csatlósaiak részéről mindennapos jelenségek voltak Ju-goszlávia egész területén. Szerbiában és Boszniában hasonló kegyetlenség-

geket hajtottak végre a csetnikiek a horvátokkal szemben, Makedóniában a bulgárok a makedónokon. Természetes, hogy mindez, az általános nemzeti és gazdasági elnyomás mellett nagymértékben elősegítette azt, hogy a jugoszláv népek összes, becsületes, haladó elemei összefogjanak a fasizmus elleni harcban s a népfelszabadító harc folyamán, a párt vezetésével, hatalmas politikai és katonai sikereket érjenek el.

Túlságosan messzire vezetne, ha a katonai események és a partizán-csapatok hadszervezetének és hadművészetének ismertetésébe bocsátkoznánk a Zbornik óriási anyaga alapján: ez olyan terület, amelyen kiragadott példák nem sokat mondanak. Hadd említsük meg azonban még egyszer, hogy a jugoszláv népfelszabadító mozgalom a partizánharcok, a guerilla-harcmodor elméleti irodalma terén is hozott egy újdonságot: egy igazi, a partizánharc konkrét viszonyaiból és szükségleteiből kinőtt partizán-harcszabályzatot.

A guerilla-harcmodó fogalma, mint olyan, már a burzsoá hadtörténet és katonai elmélet előtt sem volt ismeretlen, különösen „kis háború” elnevezés alatt elég sokat foglalkoztak vele. A második világháború után, a szovjet partizánok tapasztalatait általánosítva, nálunk is kidolgoztak a Gyalogsági Harcshabályzat függelékeként egy partizán harcászati szabályzatot. Már a második világháború folyamán a partizánmozgalmak vezetői beszédeikben és cikkeikben rámutattak a partizánmozgalom egyes sajátosságaira.

A szóbanforgó mű (Zbornik, V., 1., 173—273. p.) azonban mindtől gyökeresen különbözik. Összeállítója, Marijan Dermastja, a szlovéniai partizánosztagok főparancsnoksága kezdeményezésére, azzal a céllal írta, hogy az új, a katonai tudományokban még nem jártas partizánparancsnokok elsajátítsák mindazt, ami egy partizán csapat vezetéséhez elengedhetetlenül szükséges. (A mű címe: Rövid tanfolyam partizánparancsnokok számára.) A mű megírásakor felhasználta a spanyol szabadságharc, valamint saját kamneciai zászlóaljának a tapasztalatait, de más szlovéniai partizán csapatok harcainak a tanulságait is.

A műnek éppen eme tankönyv jellege adja meg különleges értékét, az, hogy saját harcaiból, valamint az egyéb úton szerzett tapasztalatokból levont általánosításokat számtalan példával, utasítással támasztja alá. A mű címei: a legénység, a technikai anyag (pisztoly, golyószóró, puska, gépfegyver, kézigránát), a partizánegység: a csapat, az akciók: támadás, védelem, a mozgás (előrehaladás, visszavonulás, oldalmenet, nappalj és éjjeli menet, erőltetett menet, stb.), az elszállásolás (sátortábor, szabad ég alatt hálás stb.), stb., stb. önmagukban alig különböznek bármely gyalogsági harcshabályzat címeitől. Ám nem nehéz elképzelni, mennyi új érdekes konkrétumot lehet mondani (és mond is a szerző) ezek alatt a címek alatt, olyan háreviszonyok között, amely „tisztára támadó jellegű s a védelmet csak mint taktikai visszavonulást ismeri a sokkal erősebb ellenséggel való frontális összeütközés elől, a célból, hogy más helyen

hirtelen támadó akcióval nagyobb veszteségeket mérjünk, vagy hogy jobb állásban és fegyvereink minél nagyobb hatásfokával védelemből minél nagyobb veszteségeket mérjünk, s ezáltal saját támadásunkat előkészítsük és lehetővé tegyük“, olyan körülmények figyelembevételével, amikor „a partizánharcban az ellenség által megszállt területen vagyunk, vagyis mögöttes területein, s így egész taktikánkat az a szempont vezérli, hogy be vagyunk kerítve (ami a szó tágabb értelmében igaz is,) és hogy minden oldalról várható ellenséges támadás”. (Idézetek az előszóból.) És ez teszi ezt a szabályzatot, a Zbornik sok más anyagával együtt, jelentőssé ér érdekessé.

Végezetül e kiadvány kapcsán vonjunk le néhány tanulságot a mi viszonyainkkal kapcsolatban:

1. Régi adósságát rója le a magyar hadtörténetírás, ha a jugoszláv népek felszabadító harcával, különösen annak katonai történetével nagyobb mértékben foglalkozik, mint eddig. Ez annál is inkább szükséges, mert nálunk is jelentek meg cikkek, amelyek, ellenséges tendencia által vezetve, hamis megvilágításba helyezték a népfelszabadító harc eseményeit és eredményeit.

2. Ugyanakkor azonban arról sem volna szabad megfeledkeznünk, hogy többet, alaposabban és sokoldalúbban foglalkozzunk Magyarországnak és a régi magyar hadseregnek a második világháborúban elfoglalt helyzetével és szerepével. A Horthy-hadseregnek, túl azon a tényen, hogy az elnyomó uralkodó osztályok szolgálatában álló osztályhadsereg volt, voltak más szervezeti, katona-nevelési, taktikai stb. hibái is, ezeknek az értékelése s a tanulságok levonása elsősorban a mi feladatunk. Azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy Magyarország történetéhez Magyarország hadseregének a története is hozzátartozik.

3. Az előbbiekből önként adódik, hogy nagyobb figyelmet kellene szentelnünk, a második világháború történetének általában, mégpedig úgy, ahogy erre a Zbornik nyújtott példát: őszintén, tárgyilagosan, az összes források, az összes álláspontok figyelembevételével!

Jakab József

